

Porvarillisen ajatuksen syntymäajoilta FILOSOOFI DESCARTES

Uusi luokka kehittyi yhteiskunnan helmassa vähitellen. Kuluu aikaa ennenkuin se on saavuttanut niin paljon jalansijan yhteiskuntataloudellisesti elämässä, että se voi heittäytyä vanhan valtakunnan satulasta ja ottaa valtiollisen vallan, suorittaa valtakunnallisen.

Vähitellen kehittyi myös uuden luokan aatos. Ensinnäkin se vaaroi, itseään luottamattomana se tunnusteli jalansijaa. Uskaltaa silloin tällöin sujuuttaa keskusteluun uuden näkökohdan, mutta niin pian kuin vanhan vallan kartanokoirat, papit ja filosofit, hyökkäävät sen kimppuun, vetäytyä se kuoreensa ja sopeuttaa: "Enhän minä sitä tarkoitan, minä vain... esitin vain keskusteltavaksi... niin että jos nämäkin näkökohdat ansaitsevat huomiota." Jne. Aina koettaa uusi aatos todella oikeutustaan vanhan asemallaan kiistettävällä. Varsinkin haake se itselleen tukea pyhiä kirjoja, Raamatusta ja erehdyttömän viisaan maineen saavuttaneiden entisaikojen kirjailijain teoksista. Se koettaa osoittaa, että nuo edesmenneet suuret olivat itse asiassa jo tarkottaneet tätä. Uuden aatoksen edustajat asettavat nuo vanhat auktoriteetit nykyajan auktoriteetteja vastaan, osoittavat ristiriitoja opin ja käytännön välillä. Siten rohkaisevat he arkoja ja epävarmoja luokkatovereitaan.

Mutta vanhan vartijat eivät anna pettää itseään. Ne haistavat kerettiläisyyttä, kaiken pyhän kumoutumista, jos nyt annetaan peräksi. Ja ne ovat oikeassa. Sillä nuo uudet opit eivät tule pelkkinä oppeina. Niiden mukana kulkee käytännöt. Oikeastaan ovat ne vain hävittömän käytännön puolestajaisia. Ja se hävittömä käytännöt uhkaa valtakunnan omaisuutta. Siinä sen pääsynä. Niinpä murrosajan nousseva porvaristo haukkuu hovin tuloa, aatelin tuottamatonta leikkailua ja papiston maallista ruhtinuuksia. Ja se ehdottaa, että uusia ihmisiä pääsi mukaan niitä yhteisiä asioita hoitamaan.

Huomattakoon: alussa ei uusi luokka pyri yksin valtaan. Se tahtoo vain päästä "mukaan", arvellee kelpaavansa yhdenvertaiseksi. Niin myös sen oppi. Ei se kielii vanhan perustotusta. Mutta se katsoo uudellaan olevan puoleensa. Se saarnaa suvaitsevaisuutta. Vanhan Gamalielin laika (joka jo itsekin epäilee vanhan ehdotonta oikeutta) se sanoo: "Ei riidellä, koetellaan kumpikin, aikaa myöten selviää." Mutta noin ylevää suvaitsevaisuutta voi ilmetä vain hyvin sivistyneitten, valtakunnallisten erillään olevien tai valtakunnan epäsuosioon joutuneitten keskuudessa. Valtaherrat ja heidän "oppineet" hännäkantajansa (professorit, vanhan ammattipolustajat) eivät sitä suvaitse. Ne iskevät maahan valtiolliset vastustajansa ja vainovat niiden henkisiä puolustajia.

Taistelut kiitettiin. Taloudellinen, poliittinen ja henkinen. Uusi on pakotettu heittämään varovaisuusmaamionsa. Se alkaa puhua selvää kieltä. Seltää, että se vanha oppi onkin kauttaaltaan väärä. Se on valhe. Eikä se uusi enää pyri vanhan rinnalle, ei pyydä suvaitsevaisuutta. Se tahtoo heittää vanhan tykkään pois, romukoppaan. Tiede tulee valtakunnalliseksi. Se tapahtuu samaan aikaan kun jo on alkanut taistelu vallasta. Uusi luokka ei enää pyri vanhan rinnalle, ei kerjää tasarvoa, vaan tahtoo voittaa, tahtoo kaiken vallan, julistaa vanhan valtakunnan ala-arvoiseksi luokaksi, selkaiseksi jonka on hävitävä etuoikeuksineen, oppeineen, kaikkineen.

Nykyajan myllertävistä taisteluista, henkisistä ja aineellista, eksyy aatos väliin heikeksi entisaikaan. Taantuu kummallisen, taisteluun pelkäävä aatos haake sieltä rauhallisia aikoja, niitä jolloin ei taisteltu, vaan vallitsi "vanhan hyvän ajan" idylli. Kumouksellinen aatos haake entisyydestä kumouksikoja. Se seuraa jännityksellisen uuden varovaisuuden nousua, sen rohkaistumista ja voittoa. Ja kun se tältä retkeltä palaa ajan taisteluihin (kauan ei ole lue viipyä entisyydessä), niin tuntee se rohkaistuneensa, voimistuneensa. — Uusi voittaa, voitaa varmasti. Sen henkinen ylempyyttä ei ole muilla kuin voittoisilla luokilla. Eteenpäin, voittoon!

Porvarillisen aatoksen varovaisuus esitunnustelijoita on filosofi Rene Descartes (lue: Dekart) eli latinaksi Cartesius. Syntyi ranskalaissa ylimyskodissa 1596. Kävi jesuiittakoulua, oppi matematiikkaa ja jo 16 vuotiaana havaitsi ristiriitoja ajan tieteesä. Eleli yksikeen. Ajatteli. Oli sitten Hollannin porvaristojohtajan Mauritz Oranilaisen palveluksessa soturina. Otti myös osaa 30-vuotiseen sotaan. Pitkään leiritaikain yksinäisyydessä kehittäli aatoksiaan ja v. 1619 lopulla äkkis, sanoo hän itse: "kekasin, täynnä innostusta, ihmellisen tieteen perustet". Uusi totuus kirkastui ihmiselle.

Tuota hän ei ollut kumouksellisen luokan jäsen. Eikä hän tuntenut väliä taisteluun tarvetta. Hänellä oli aikaa ajatella. Hän oli epäillyt van-

haa. Epäily oli kasvanut niin voimakkaaksi, että täytyi hakea uutta selityspuutetta. Se oli löytynyt. Nyt oli se uusi kehitettävä.

Halutessaan tutustua totuuteen oli hän havainnut, että niitä oli monta. Olivatpa eräät varsin vaarallisiaakin. C. Bruno oli kuollut polttoroviolla, ja juuri kun D:n piti julista omia mietteitään, sai hän kuulla, että samanaisten takia oli Gahlei joutunut kidutuspöydälle. Hän siis asetti itsellen viisauksia: päätti totella maansa lakeja ja laitoksia, pysyä laisuutensa uskossa (1), noudattaa mielipiteitä, jotka olivat kohtuullisimmat, vapaimmat liioittelusta, ja joita ymmärtävät ihmiset yleisimminkin nauttivat. Mutta samalla päätti hän pitää tarkoin silmällä ympäristöään ja edetä päättävästi. Mutta kun ei voi voittaa kohtaloa (s. o. olevaa järjestystä) niin on pidettävä toivomuksensa kurissa.

Muutamia Descartesin ajatuksia kannattaa siteerata. Hän sanoo havainneensa, että "ei ole joka miehen asia vapautua kaikista ennen totina omaksumista mielipiteistä", ja että on ihmisiä, "joilla ei ole aikaa järjestää ajatuksiansa". Hän ei tahtonut kokeilla filosofialla, joka "antaa meille tilaisuuden totuuden ulkonäköä puhua kaikista ja antaa vähemmän viisauden ihailia itseämme". Myös puhuu hän halveksuen niistä, jotka luulevat parista sanasta käsitteensä, minkä ajatteluun toinen on tarvinnut pari vuosikymmentä, ja jotka epäselvyytensä takia puhuvat asioista niin rohkeasti kuin tietäisivät kaiken.

Tutustuneena eri maiden oloihin totei hän että on tyhmää pitää omissa oloissa poikkeavia ilman muuta nautettavina. Ja ihmisiä teki hän sen havainnon, että "saadakseni tietää heidän todelliset mielipiteensä täytyi enemmän tarkata heidän tekojaan kuin sanojaan."

Hyödyllistä on myös tutustua entisten aikain tapuksiin ja antoksiin, koska se kehittää arvostelukykyä, mutta oli hän historianlukumiehestä huomannut, että "jos on hyvin tiedonhaluinen kuluneitten vuositien tapahtumista nähdään, käy tavallisesti hyvin tietämättömäksi nykyajan tapauksista." (Sopii nyt hyvin Kautskeyn, joka on unohtunut historian ja kaivaa sieltä kansallisia "opetuksia" oloista, joiden luokkasialt on

tykkäänään toinen kuin meidän aikamme.)

Johtajista lausui D. sen viisaan opetuksen, että "niiden jotka ryhtyvät antamaan ohjeita toisille, täytyy pitää itseään niistä viisaampina, joita tahtovat opettaa, ja jos he tekevät pienimminkin virheen, ovat he ansainneet moitteet." Hän oli havainnut, että "suurimmat henget saattavat tehdä mitä suurimpia virheitä kuten mitä suurinta hyötyäkin, ja nekin jotka etenevät hyvin hitaasti, voivat, jos aina noudattavat oikeaa tietä, päästä paljon pitemmälle kuin ne, jotka juoksevat ja joutuvat syrjäpoluille."

Hän oli tullut varovaiseksi ihmisten suhteen, kun oli todennut niiden epä-tarkkuuden. Kun puhui teräväjärkillekin ja tuntui siltä, kuin ne olisivat käsitäneet hänet oikein, hämästytti suuresti se, että ne sitten kerrassaan asian olivatkin muuttaneet sen niin, ettei omakseen tunnustet.

Descartes lähti epäilystä, mutta ei jäänyt siihen. Hän tahtoi löytää totuuden ja luotti siihen, että järjellä sen löytää. (Vaikka ei yksilö voi löytää kuin muutamia totuuksia ja on hänen paras tyytyä niihin kaikkikäsitteisen ulkonäköä asemasta). Mutta kun ihmisen löytää totuuden vain oikein ajattelemalla, on hänen ensin saatava selville ajatuksen lait.

Vanhan logiikan tilalle asetti Descartes seuraavat säännöt: 1) ei pidä totena mitään ei ole selvästi todeksi käsitänyt; 2) jaksaa tutkittavat asiat niin moneen osaan kuin on välttämättömyyksiä; 3) järjestää ajatuksensa, alkaa yksinkertaisesta ja otaksua yhteys asiain kesken, jotka eivät ole ulkonaisesti yhteydessä keskenään 4); aina tehdä laskelmat niin täydelliset ja katsaukset niin laajat, ettei mitään jää pois.

Nämä ohjeet veivät tarkkaan aistimailman havaitsemiseen. Sitä aistuaan analysoisi. Havaintojen perusteella asettaa ihmisen hypoteesin, arvioi. Ja kun hän kokonaan sen yhtenäiseksi kokonaisuudeksi, syntyy senteesi. Mutta mistä se tulee? Descartes ei osannut seltää sitä asiaa aistinhavainnon perusteella, vaan otti avuksi "järjen", joka taas johtui jumalasta. Siten oli hänen oppinsa dualistinen, kaksinaisen — kuten muuten ovat kaikki lukkayhteiskuntain luomat opit, paitsi se oppi, jo-

ka osottaa kuinka lukkayhteiskunta häviää. Se vain kykenee ajattelemaan mailman yhtenäisenä. (Huomattakoon, että vaikka joku porvarillinen, kuten Hackel, uskottelee olevansa monisti, joka ei katso mailmaa kaksinaisena, henkenä ja aineena, niin pilkistele hänen juttelustaan, varsinkin kun hän koskettelee yhteiskunnallisia asioita, porvarillinen kaksinaisuus).

Descartesin aikana oli porvarillisen yhteiskunnan kehitys vielä verrattain alkeellisella kannalla. Vallitsi kauppa-aikam aika, joka teki välttämättömyksiä keskitetyn hallitsijavallan, itsevaltiuden. Mutta porvarillinen tuotanto aloitti jo manufaktuurisena, verastuotantona. Ja Marx sanoo, että Descartes oli manufaktuurin ajan filosofi (Pääoma, siv. 335). Hän määrittelee elämän koneeksi, jollaisena juhtana, voimantajana, sitä käytti verastuotellisuus. Keskeisen sijaan oli pitänyt eläintä ihmisen apulaisena, toverina.

Nyt ei Descartes voinut nähdä, että tämä tuotannon muuttunut muoto kehittyi vähitellen itse yhteiskuntaloista ja sitten vasta loi vastaavan ajatusmailman. Hänestä täytyi kun oli ihmisen kasvava herruus luonnon yli tuloksena jonkun korkeamman järjen muutetun ajatusmetodin johdattamasta. (Niinhän nykyin porvarilliset, ja sos.-dem., ajattelijat havaittavat teollisuuden kehityksen "järjestystä", tieteen, keksintöjen, liikeneron edistyksestä, ymmärtämättä, että nämä henkiset kysyt ovat vasta tuon aineellisen, tosiasiallisen kehityksen avukseen luomat).

Manufaktuurituotannossa eristyy tieto työväkeen nähden viereksi omaisuudeksi ja hallitsevaksi vallaksi, sanoo Marx. Ja vaikka se vasta teollisuusaikam aikana esiintyy tehtaaseen kapitalismin palveluksessa, niin huomataan jo tämän kehityksen alkuasteillaakin sen ituja. Niinpä on matematiikka tullut käytännölliseksi tieteenä tähtitieteen, merenkulun, linnoitus- ja asetekniikan y. m. vaikutuksesta. Descartes sanoo, että "maatematiikka esittää mitä terävimpiä keksinnöitä, jotka voivat sekä tyydyttää tiedonhaluista että helpottaa taiteitten harjoitusta ja vähentää ihmimillistä työtä." Hän kehittäikin huomattavasti matematiikkaa tuoden siihen muuttuvilla suureilla laskemisen taidon. Toteaa myös, että mailmas-

sa olevan liikkeen määrä on aina sama, joka havainto myöhemmin sanotaan tarkemmin niin, että liike on yhtä syntymätön ja tuhoutumaton kuin aine itse (Engels).

Ihmisenkin käsi Descartes koneeksi eräissä merkityksissä. Aistiolehtona oli hän elin. Descartes referoikin tarkasti Harveyn juuri tekemän keksinnön, jolla tämä selitti ihmisen verenkierron. Mutta vasta seuraavan vuosisadan porvarillinen materialismi uskalsi julistaa ihmisen kokonaan koneeksi (jommooiseksi kapitalistisen tuotannon kehitys oli hänet tehnyt). Descartes rajoitti toteamaan, että ihminen oli kone vain aistiolehtona. Siksi ulottuikin havainnon valtiopiiri vain ymmärrykseen. Mutta sen lisäksi oli ihmisen järkiolento. Sen todisteena on kieli, jota ei ole eläimillä. (Vasta myöhempi aika saattoi osottaa kielen kehityksen yhteiskunnallisen työprosessin vaikutuksesta).

Tämän ja (myöhemmän) ajan porvarilliselle ajatukselle tunnusmerkistö on, että sen filosofit hyväksymällä "järjen" (porvarisjärjen) johdattamisen myös hyväksyivät hallituksen auktoriteetin (valtion). Vastustivat vallankumouksia. Descarteskin pelkäsi vallankumousta, koska suuren yhteiskunnan kukistuminen "on aina hyvin vaikea", jonka takia "sen vikoja on helpompi sietää kuin mitä muut demokratit nyt seltävät, että sosiaalistinen vallankumous loisi sellaisen sekamelsan, jonka rinnalla porvarillinen "järjestys" on helpompi sietää).

Kuavaava onkin että Englannin porvaristo sai juuri Descartesin aikana suoritaa vallankumouksensa ilman filosofien henkistä apua — ne olivat vastakumouksen puolella. Englannin vapaat maanviljelijät, pikkuporvarit ja proletarit panivat kuninkaan pään poikki Raamatun profetian vuosisadalla tuli filosofeista kumouksellisia. Se tapahtui sen jälkeen kuin kuningasvalta oli lakannut olemasta "valiutunut" (suurporvariston toivomuksia noudattava) ja tullut ihan järjestöksi, jolloin se järjen nimesseä oli kumottava (Ranskan vallankumous).

Mutta kaikista varovaisuudestaan huolimatta oli Descartes liian radikaalinen kirkolle, ei yksin katoolliselle

vaan protestantillekin (ja hän piti protestanttisia pappeja pahempina). Häntä syytettiin skeptisismistä (epäilyopista), ateismista, kirkon, yliopiston ja valtion hajottamisesta. Siksi koettikin hän vetäytyä varovaisesti syrjään muka yksikeen kehittelemään ajatuksiaan, mutta ei saanut siihen tilaisuutta. Ruotsin kuningattaren Kristiinan kutsusta hän näet tuli Tukholmaan opettamaan tälle filosofian, mutta vilustui ja kuoli v. 1650.

Meidän mieltämme kiinnostaa Descartesissa vakava matemaattis-mekaaninen mailmankatsomuksen yritys (joka oli aikanaan edistysaskel (vaikka se sitten sai väistyä dialektisen materialis